

הרב ישראל דנדרוביץ

מח"ס 'הנחמדים מזהב', ערך

ההודאה קודם הישועה במשנתם של גדולי החסידות

צועק לשעבר - ומודה על העתיד (ב)

"שמעתי מאא"ז מו"ר [החידושי הרי"ם] זצלה"ה שנקראו 'יהודים',
על שם שמודין להשי"ת על כל דבר קטן וגדול - שיודעין שהכל ממנו יתברך".

(שפת אמת' ויגש תרל"א)

חסידים ואנשי מעשה היו נותנים הודאה ושבח על ישועתם
עוד קודם שהיא נעשתה בפועל. אין זה אלא מתוקף אמונתם
ובטחונם בה' כי אכן ישועתם קרובה לבוא. אבות החסידות
דרשו זאת כמין חומר; השל"ה הקדוש עסק אף הוא בעניין זה;
ומפורש הוא יוצא מדברי רש"י בפירושו לספר תהלים, ולמעלה
בקודש כבר מצאנו כזאת אצל מלכי בית יהודה.

סעודת הודאה לחולה שעדיין לא נתרפא

בנו הגדול של הרה"ק רבי אברהם אלימלך מקארלין, הילד דוד, נולד לאביו הקדוש בשנת
תרע"ח. במעליו התנכר הנער כיניק וחכים וכמי שעדין לגאון ולתפארת השושלת הקדושה.
אפס כי שירת חייהם של האב והבן נקטעה באיבה, בשנות הזעם של ימי מלחמת העולם
השנייה, הי"ד.

הילד הצעיר, דוד, ידוע חולי היה מגיל רך. והנה, ביום מן הימים הביאתו מחלתו המסוכנת
עד לערש דווי. הרופאים שהוזעקו אל מיטתו אמרו נואש לחייו. אולם למרבה הפלא, הצליח
הילד להתגבר על חוליו, והוא החל להתאושש ולהחלים.

התייחסות לכך אנו מוצאים במכתבו של האבא, הרה"ק רבי אברהם אלימלך, אותו הוא

כותב אל אחד מזקני החסידים, לקראת חג הפסח תרפ"ב - כחצי שנה לאחר הכתרתו לרועה לקהל עדת ישורון שבחצר קארלין:

"בני שליט"א היה חולה במחלה מסוכנת, והרופאים אמרו ח"ו נואש, אך בעזרת הרופא לכל בשר הסכנה עברה, אך עדיין הוא ח[ו]לה. השם יתברך ישלח לו רפואה שלימה במהרה".

כפי הנראה, הילד היה עדיין חולה גם בשנים שלאחר מכן. ושוב אנו מוצאים התייחסות למחלתו של הילד, בתוך אגרת קודש מופלאה אותה כתב הרה"ק לצאן מרעיתו שבארץ ישראל, לקראת ימי החנוכה של שנת תרפ"ה:

"לאהובי רעי יושבי בארץ הקדושה ובעיר קדשינו ירושלם תו"ב, קודש הקדשים ציון המצוינת, בית תפילות לעליות תפילות בני ישראל, לרבות ערי הקודש טבריה צפת חיפה ותל אביב".

בין יתר דברי האגרת, אשר בהם לא נעסוק עתה, מתייחס הרבי למצבו של הבן יקר לו, והוא כותב:

"כאשר עזרני השם יתברך ובני דוד שליט"א הולך ומתרפא, אם אמנם עדיין לא נתרפא, שולח אנכי כסף שיעשו אהובי סעודת הודאה כאשר נהגו אבותינו הקדושים נ"ע. כי בפה יש כמה טעמים שלא אוכל לעשות סעודת הודאה, ועליהם אסמוך בזה כאילו אנכי גם בתוכם.

ותראו ידידי לבקש רחמים, שמעתה נזכה להודות להשם יתברך עבור חסדים טובים נגלים שיעשה עם כל אהובי, אנשי שלומינו, ועמנו לעולם חסד".

עינינו הרואות כי מכתב זה אוצר בתוכו חידוש מעניין: הילד 'עדיין לא נתרפא'! והנה הרבי כבר נותן כסף לעשיית 'סעודת הודאה' על הישועה שעדיין לא באה לעולם!

אין צורך לומר שמנהג העולם הוא לעשות סעודת הודאה רק עם הריפוי המוחלט. והנה כאן אנו רואים כי הגם שהילד עדיין חולה, ומדובר במחלה מתמשכת שידעה עליות ומורדות במשך כמה וכמה שנים, ובכל זאת מבקש הרבי מחסידי שישגו סעודת הודאה.

אמנם מסיבות עלומות ונסתרות לא חפץ היה הרה"ק מקארלין לעשות את סעודת ההודאה בחצירו אשר בקארלין. כשייתכן מאוד שאחת הסיבות לכך היא עצם העובדה שהילד

(1) המכתב ממוען אל הגה"ח רבי חיים מנדל קוסטרומצקי, והוא נדפס בשלימותו בתוך ספר 'דברי אהרן' להרה"ח ר"א הויזמן, י-ם תשכ"ב, עמוד קכו.

(2) 'דברי אהרן', עמוד קמ.

(3) השווה להלכה האמורה כלפי ברכת הגומל (ישולחן ערוך הרב' לוח ברכת הנהנין, פרק יב ס"א): "אין לברך עד שיצא מהסכנה לגמרי, לפיכך לא יברך החולה עד שיחזור לבוריו לגמרי".

עדיין היה חולה. אך הוא מבקש מאנשי שלומו שבארץ הקודש שיעשו את הסעודה בשליחותו, והרי זה נחשב מבחינתו כאילו גם הוא מצוי בתוכם בסעודה זו.

מכיוון שמנהג אכילת 'סעודת הודאה' הוא אינו מנהג הקשור בדווקא לבית קארלין, כי אם מנהג קדמון ועתיק יומין, הרי שרגליים לדבר שהרבי בהזכירו כלפי בקשתו זו את מנהג אבותיו, וכלשונו: 'כאשר נהגו אבותינו הקדושים נ"ע', אין כוונתו לעצם אכילת סעודת ההודאה, כי אם לפרט מסוים זה אשר עליו הראנו באצבע מקודם: עריכת סעודת ההודאה נעשית עוד בטרם באה והושלמה הישועה בפועל, ומנהג זה הוא שמורשה בידו מאת אבותיו הקדושים לבית קארלין.

את האגרת המעניינת חותם הרבי בבקשה אל חסידיו, שיעתירו ויתפללו בעבורו שגם הוא יזכה להודות להש"ת על הישועה לאחר שהיא תבוא בשלימות, וכי לעולם חסדו.

הודאה ב'נשמת' על רפואת הרה"ק מצאנז

על סיפור נוסף, אשר גם במרכזו מצויה הודאה על העתיד עוד קודם בואו, יש לנו להטות אוזן אל עדות אותה העיד וסיפר הגה"ח בעל ה'פתיחא זוטא', ממה ששמע בעצמו מפי הרה"ק רבי ברוך מגארליץ אשר סיפר לו את מה שבדידיה הוה עובדא:

בשנת תרכ"א נפל אביו, הרה"ק רבי חיים מצאנז, בעל 'דברי חיים', לחולי גדול. עדת החסידים חשה מורא ופחד גדול לבל ינצחו אראלים את המצוקים, ובקעו שערי רקיע בתפילות ובתחנונים לרפואתו השלמה.

האחד היה הרה"ק מגארליץ אשר כל סימני פחד לא ניכרו עליו. זאת בהיות נכון לבו בטוח בה' שבוודאי יבריא אביו הקדוש ברפואה שלימה. והיה הרה"ק מגארליץ מטעים ומסביר את התנהגותו השלווה, באומרו שכבר באמרו בבוקר יום השבת את תפילת 'נשמת', שעיקרה הוא דברי שיר ושבת, הרגיש שבוודאי יתרפא אביו, ועל כן סמוך לבו לא יירא, כי בוודאי יתרפא אביו.

וכך אמר הרה"ק מגארליץ בנועם לשונו:

"דעמאלט בשעת איך האב גיזאגט 'נשמת', האב איך גיפילט אז איך גיב איין שבח והודייה צום באשעפער וואס דער טאטע ווירד גיזונד ווערין" – [בשעה שאמרתי 'נשמת' כבר הרגשתי שהנני נותן שבח והודיה על כך שעתיד אבי להבריא"].

לימים, בשנת תרל"ו, לעת אשר נר אלוקים טרם יכבה והיה הרה"ק מצאנז מוטל על ערש

דווי קודם הסתלקותו מן העולם, או אז אמר הרה"ק מגארליץ בכאב גדול: "אפילו להתפלל על אבי הקדוש לא הייתי יכול".

מוזדה על העתיד

צמד סיפורים אלו ראוי שנפתח עימו את המאמר הנוכחי העוסק בעניין 'ההודאה קודם הישועה' - צידו השני של המטבע עליו נסוב מאמרנו הקודם 'התפילה לאחר הישועה', בו הארכנו לדון בעניין התפילה והבקשה הראויים לבוא אף לאחר בוא הישועה; עסקנו בו בחידושם של רבותינו החידושי הרי"ם והשפת אמת על הצורך החיוני שיש בתפילה גם לאחר הישועה, בין אם מדובר בישועה בכוח ובין אם מדובר בישועה בפועל, עד כי העלינו כי עיקר התפילה היא דווקא לאחר הישועה.

עתה יש עלינו ללבן ולחקור פן נוסף ומקביל בעניין הישועה במשנת רבותינו: הצורך לתת שבח והודאה עוד קודם בוא הישועה בפועל. אמנם ההיגיון החיצוני אומר כי אין מקום להודאה קודם הישועה, אולם המאור שבתורת החסידות מלמדנו כי אדרבה ואדרבה, תוקף ההודאה הוא קודם לבוא הישועה בפועל.

סיפורים אלו שבהם פתחנו את המאמר הם דוגמאות בודדות שהגיעו אלינו מעולמם הגבוה של צדיקי אמת אשר היו נוהגים כך הלכה למעשה והיו רגילים להודות להשי"ת עוד קודם הישועה: כך אצל הרה"ק רא"א מקארלין שהפליג ליתן סעודת הודאה עוד קודם שבנו נתרפא; וכך אצל הרה"ק ר"ב מגארליץ אשר הודה להשי"ת על רפואת אביו עוד בהיותו חולה.

שפת אמת תיכון לעד

רבינו ה'שפת אמת' (גור), המלטש את הרעיון באספקלרייתו המאירה⁵, מקדים ואומר שבוודאי הסברא הפשוטה היא שקודם הישועה אין מקום להלל ולהודאה, והא ראייה:

"דאיתא בלאה שקראה שם יהודה: 'הפעם אודה' - שנטלתי יותר על חלקי. משמע שקודם שקיבל המגיע לו לא שייך הודאה".

פירושו: בהולדת בנה הרביעי של לאה נאמר⁷: "וַתֵּהָרֵם עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר הַפֶּעַם אוֹדָה

(5) אשר התפרסם בגליון הקודם ('היכל הבעש"ט', תשרי תשע"ג, עמודים פג-קי) במדור זה.

(6) ספר 'שפת אמת', בשלח תרנ"א, ד"ה בפסוק ויאמינו.

(7) בראשית כט, לה.

אֶת ה' עַל כֵּן קָרָאָה שְׁמוֹ הַיְהוָה וַתַּעֲמַד מְלֻדָּתִי. מסביר רש"י: "הפעם אודה - שנטלתי יותר מחלקי, מעתה יש לי להודות". ומקורו של רש"י הוא מדברי המדרש המפרש, שהאמהות היו סבורות שכל אחת ואחת מהם צריכה להעמיד שלשה בנים, וזאת מפני שהן ארבע אמהות ויעקב אבינו צריך להעמיד י"ב שבטי י-ה, הרי שלפי החשבון נמצא ועולה שלכל אחת מהן צריך להיות שלשה בנים. וכיון שילדה לאה בן רביעי, שהוא בן נוסף על חלקה המגיע לה על פי החשבון, אמרה 'הפעם אודה את ה'".

משמע איפוא מהודאתה של לאה, שבאה אחרי שלימות הישועה, שאין ההודאה ניתנת להיאמר כי אם לאחר הישועה בשלימות. וכל עוד שעדיין לא קיבל האדם את חלקו במלואו, לא שייך הודאה על כך, ולפיכך לא הודתה לאה עד כה.

(8 בראשית רבה עא, ד; תנחומא ויצא ט.

(9) דבר פלא מצאתי שאכן מפני כך עמדה לאה מלדת! מפני שהיא לא הודתה על העתיד להיות, לכן לא זכתה להעמיד בנים נוספים בזה הזמן! וכך הביא הרה"ק מאזורוב בספרו 'באר משה' (פרשת ויצא אות לא): "כתיב 'ותאמר הפעם אודה את ה' וגו' ותעמוד מלדתי, ומטו בה משמיה דא"י הרבי מלובלין ז"ל, שמכאן ראייה שצריכים לא רק להודות על העבר אלא גם על העתיד. וי"ל ראייה לזה ממה שנתקן בברכת המזון בברכת הטוב והמטיב 'שבכל יום ויום הוא הטוב הוא מטיב הוא ייטיב לנו' הרי שכבר כעת מודים אנו על החטבה שלעתיד, ומשום שלא הסתפקה בהודיה רק על העבר 'הפעם אודה את ה' לכן 'ותעמוד מלדתי', פסק שפע הטובה ועמדה מלדת. והנה מצינו שורש הדבר בחז"ל (ברכות נד א) 'נותן הודאה על שעבר וצועק על העתיד', ואף שהמשמעות היא שהוא רק מתפלל, אך הבוטח בה' באמת כבר רואה עכשיו את הישועה העתידה, והצעקה מלווה בהודאה".

ומדברי הרבי מלובלין נמצאנו למדים יסוד גדול: הייתה טענה על לאה על כך שלא הודתה על העתיד! ומהאי טעמא עמדה מלדת.

אלא שבמקורות אחרים שהעתיקו את דברי הרבי מלובלין על פסוק זה, לא מצאנו שהביאו זאת באופן זה שהטענה הייתה מדוע לא הודתה על העתיד, כי אם זאת שהטענה הייתה מדוע לא ביקשה על העתיד. וכך מצאתי להרבי ממונקאטש בספרו 'דברי תורה' (ח"א אות ה) שכתב: "שמעתי בשם רבינו הקדוש החוזה מלובלין ז"ע כי צריכין בכל דבר שאומרים: 'ברוך ה' בעד זה הענין, יאמרו מיד: 'יכן יעזור השי"ת להלאה', דאם לא כן הרי זה כמעמיד ופוסק מעייני הישועה כשמברך רק על העבר, רק צריך להיות מיד בקשה על העתיד. והרמז בזה בלאה שאמרה 'הפעם אודה את ה' ולא בקשה על העתיד, על כן כתיב 'ותעמוד מלדתי', עד כאן דבריו הקדושים שנאמרו כולם ברוח הקודש כנודע. והיינו הגם שילדה אחר כך עוד ישכר וזבולון, על כל פנים באותו פעם עשה דיבורה, שלא בקשה על העתיד, רושם באותו זמן כדכתיב 'ותעמוד מלדתי' על כן צריכין לזיחר בזה".

וכיוצא בזה נאמר בשם הרה"ק רבי שמחה בונם מפרשיסחא, וכמו שהובא בספר 'רמתיים צופים' (בביאורו 'ליאגרת הקודש' המפורסמת, אות יב): "כמו שאמר אדמו"ר ז"ל שאם נותן הודיה על העבר צריך לבקש יתיק על העתיד, ואם לאו, אזי חס ושלום פוסק הטובה. והביא ראייה, שהרי לאה אמרה 'הפעם אודה את ה'". וכתב אחר כך 'ותעמוד מלדתי'".

ועוד ראה בספר 'דברי משה' (ווארשא תרצ"ב, פרשת ויגש): "מה שאמר כ"ק אאזמו"ר סבא קדישא

אולם – מסביר השפת אמת – קיימת מדרגה גבוהה יותר, שבה האדם מודה על הישועה העתידה לבוא, עוד קודם שהיא באה לעולם. ותודה זו נובעת ועולה מכח אמונתו הבהירה של האדם רם המעלה, הרואה את הנולד כאילו הוא כבר עתה לפניו, ומחמת כך הוא מודה על הישועה כאילו היא כבר נעשתה, ובבחינת מה שנאמר¹⁰: "וְאֲנִי בְּחֶסֶדְךָ בְּטַחְתִּי יָגַל לְבִי בְּיִשׁוּעַתְךָ".

ויאמינו בדבריו ישירו תהלתו

לאחר קריעת ים סוף הגיעו בני ישראל למדרגה נפלאה זו, וככתוב¹¹: "וַיִּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה ה' בְּמִצְרַיִם וַיִּירָאוּ הָעָם אֶת ה' וַיֹּאמְרוּ בְּה' וַיִּאֱמִינוּ בְּה' וַבְּמִשְׁה עַבְדוֹ. אִזּוֹ יִשְׁרֹ מִשְׁה

רבי יחזקאל זצוקללה"ה מקאזמיר זי"ע, מה שדרך בני אדם כאשר אחד שואל מחבירו: מה נשמע אצלך, הוא משיב: תודות להשם יתברך על העבר, יהיה משיב: יעזור השי"ת גם להבא. והיינו דעל ידי זה היא התכללות הודאה ותפילה יחדיו, הודאה על העבר ותפילה על להבא, מזה הוא דמחזיק העבר גם על להבא, ואם לאו רק הוא נתון הודאה על העבר לבד, אזי יכול לפסוק העזר, וכמו שמצינו בלאה, שאמרה 'הפעם אודה את ה'', כתיב אחר כך 'ותעמוד מלדתי', עד כאן לשונו הקדוש, ודפח"ח".

ולהתוודע ולהגלות כי פירוש זה כבר היה כן דבר ה' ביד רבינו יעקב בן הרא"ש, בפירוש הטור הארוך, על אתר: "הפעם אודה את ה'". כנותן הודאה למקום שנתן לה כל חלקה ולא בקשה על יותר, ועל כן עמדה מלדתי". ועיין עוד במאור ושמש (פרשת ויצא) ובשו"ת 'דברי יציב' (ליקוטים סימן כה).

ואתה דע לך כי עניין זה בו ראוי לאדם להתפלל ולבקש על הטובה העתידית (ואשר ראינו עתה כי זו הייתה הטענה על לאה שלא עשתה כך) הרי הוא שנוי במחלוקת רבותינו הראשונים, עד כי יש שפירשו שכל הטעם לכך שלאה לא ביקשה על העתיד הוא מפני שאין ראוי לבקש כן!

הנה מחד גיסא מצאנו רבות את עניין הבקשה על התמדת הטובה, כך ראה למשל בדברי רבינו הרמב"ם בספר המצוות (מ"ע קלב): "ולבקש ממנו להתמיד הברכה". וטעם שראוי לבקש כן, כבר כתב רבינו יונה (על הרי"ף, ברכות ב ב): "הוא מראה שבוטח בה' בתפלה כיון שמבקש ממנו צרכיו, שמי שאינו בוטח בו לא יבקש ממנו כלום".

אולם רבינו בחיי אבן פקודה כותב להיפך, ובספרו 'חובות הלבבות' (שער עבודת האלוקים, סוף פרק ו) הרי הוא כותב להדיא כי בקשה זו בה מבקש האדם על התמדת הטובה – אינה רצויה! ואף הביא שם שלש סיבות המביאות את האדם לידי פגם זה בו הוא מבקש על העתיד.

וראה זה חדש כי הרה"ק בעל 'ייטב לב' (בפרשת ויצא) כתב כי מפני כן לא בקשה לאה על העתיד, וזה לשונו: "נראה לי פירושו על פי המבואר בחובות הלבבות, כשמודה ומשבח להשי"ת על איזה טובה, לא יהא כוונתו בהודאה לבקש על התמדת טובה ולהוסיף עליה, עיי"ש. וזהו שאמרה לאה הפעם, כלומר על הפעם הזאת שנטלתי יותר אודה את ה', ואין כוונתי לבקש טובה, כי אם ותעמד במחשבתה מלדת, שלא חשבה כלל ללדת עוד, על כן נתנה הודאה רק על העבר".

(10) תהלים יג, ו.

(11) שמות יד, לא; טו, א-ז.

וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת לֵה' וַיֹּאמְרוּ לְאֹמֵר אֲשִׁירָה לֵה'... תִּבְאָמוּ וְתִטְעַמוּ בְּהַר נְחֻלְתְּךָ
מִכּוֹן לְשִׁבְתְּךָ פְּעֻלַּת ה' מִקְדָּשׁ אֲדָנִי כּוֹנֵנִי יָדִידְךָ."

אכן, בני ישראל היו מובטחים ועומדים שהם יכנסו לארץ ישראל, אולם כל עוד שהם עדיין לא נכנסו הרי שהם עדיין לא נושעו, ומה שייך שהם יאמרו שירה ויודו על כך באומרם 'תִּבְאָמוּ וְתִטְעַמוּ בְּהַר נְחֻלְתְּךָ'. אלא, מסביר השפת אמת: היה זה מכח אמונתם הפשוטה שכן אכן יהיה, ושירתם הייתה כאילו הם כבר נושעו.

וכלשונו:

"והנה הם האמינו מה שיעשה הקב"ה עמנו בכל הדורות. ולכן נגלה להם ברוח הקודש כל מה שיהיה. ואמרו שירה על הכל... והקב"ה הבטיח לאבות להכניסם לארץ ישראל ועדיין לא נכנסו, ואיך אמרו שירה. לכן כתיב 'ויאמינו - אז ישיר', שעל ידי שהיה האמונה מאירה אצלם כאילו בעין רואים שהקב"ה מכניסם לארץ ישראל, כמו שכתוב 'מכון לשבתך פעלת' כו', וכמו שהם בכח אמונה על להבא אמרו שירה".

במשנת ה'קדושת לוי'

יסוד מחודש זה שקיימת מדרגה רוחנית גבוהה, בה מודה האדם על הישועה עוד קודם שהיא נעשתה, כבר כותב אותו הרה"ק רבי לוי יצחק מברדיטשוב בספרו 'קדושת לוי', והוא מוסיף שגוף הרעיון כבר מצוי בפירושו של רש"י לספר תהלים, וכדלהלן.

ברם, יש להבחין בחילוק בין דברי השפת אמת לדברי הקדושת לוי. השפת אמת אינו אומר כי אם זאת שבני ישראל באו למדרגה זו לאחר מעמד קריעת ים סוף, כשהם הודו על כניסתם לארץ ישראל למרות שהם עדיין היו במדבר; ואילו הקדושת לוי מקדים את הזמן בו בני ישראל הגיעו למדרגה זו, ואומר כי עוד קודם לקריעת ים סוף, כבר היו בני ישראל במדרגה זו בה הם הודו על העתיד.

ותחילה לכל, מקדים הקדושת לוי ומקשה על כך שהפסוק בשירת הים מעלה על נס את אמונתם בה' של בני ישראל וככתוב 'ויאמינו בה' ובמשה עבדו', כשלכאורה אין בכך כל חידוש: הלא בני ישראל ראו את כל הניסים והנפלאות אשר עשה ה' עימם מחוץ לדרך הטבע, ומהיכי תיתי שלא יאמינו בה'.

וכלשונו:

"שיש להבין מה הוא החידוש שהאמינו בה' ובמשה עבדו, כיון שראו כבר ישועת ה' בקריעת הים, וכיון שראו ישועותיו ונפלאותיו מה הוא החידוש שהאמינו בה' ובמשה".

זאת ועוד אחרת, מקשה הקדושת לוי: לשון הפסוק 'שיר משה ובני ישראל' נאמר בלשון עתיד, בעוד שכל התורה כולה נאמרה בלשון הווה. מדוע איפוא אין הפסוק גם כאן משתמש בלשון הווה ואומר: 'וישירו את השירה הזאת', אלא הוא בוחר לומר זאת במילה 'שיר' שהוא לשון המדבר על העתיד.

מהולל אקרא ה'

את הסבר הדבר מוצא הקדושת לוי במעלתם של בני ישראל, שהגיעו למדרגה הרמה בה הם הכירו בנס עוד קודם שהוא נעשה, ותיכף ומיד ביקשו לומר שירה עליו. כשאת יסוד החידוש על מעלת ההודאה קודם הישועה מוצא הקדושת לוי בדברי הפסוק¹²: "מְהַלֵּל אֶקְרָא ה' וּמְאִיבֵי אֲנִשְׁע", ובפירושו של פרשנדתא - רש"י על אתר:

"מהולל אקרא ה' - בהלולים אקראנו ואתפלל לפניו תמיד, כלומר: אף לפני התשועה אני מהללו לפי שבטוח אני שאושע מאויבי".

מפורש כאן בדברי רש"י רעיון נעלה: המאמין בהש"ת בכל ליבו, ובטוח בישועתו כי תבוא, יכול לומר הלל ולהודות על הישועה עוד קודם שהיא באה! והוא שאמר דוד המלך בספר תהילותיו, ש'אף לפני התשועה אני מהללו לפי שבטוח אני שאושע מאויבי'¹³.

אם כן, מסביר הקדושת לוי: כשהפסוק מקלס את בני ישראל על אמונתם בה' אין הכוונה על אמונה גרידא, שאכן אין בכך כל חידוש אחרי כל הניסים והנפלאות אותם הם ראו וחוו בצאתם ממצרים. החידוש הוא בכך שאמונתם הייתה בהירה ופשוטה, עד כדי כך שהם הודו על הישועות שעדיין לא באו להם! ולפיכך הוא שעלתה בדעתם לומר שירה על נס קריעת ים סוף - עוד קודם שנקרע הים!

זהו לשון העתיד – 'שיר משה ובני ישראל' האמור בתחילת השירה: היות ובני ישראל רצו לומר את השירה עוד קודם בקיעת הים, על שם הנס העתיד להיות עמהם, הרי שלזכר זאת כתבה התורה את תחילת השירה בלשון עתיד.

(12) שמואל ב' כב, ד; תהלים יח, ד (ומן איבי).

(13) מעניין למצוא כי הרה"ק בעל 'ישמח משה' בפירושו 'תפילה למשה' על זה הפסוק, כותב את פירוש זה מעצמו: "מהולל אקרא ה' ומן אויבי אושע. על דרך ששמעתי 'מעשי ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה', כי היה ראוי לומר שירה קודם, מצד האמונה, והיינו 'מהולל אקרא ה' ואחר כך 'מן אויבי אושע' בודאי, כי הישועה נמשך אחר האמונה והבטחון".

שמועה זו מקורה בדברי השל"ה הקדוש, והיא תובא להלן בהערות (וראה בספר 'תפלה למשה' הנ"ל, בסוף פרק ב, שהביא במפורש את דברי השל"ה הללו), ולפיה מפרש הישמח משה את פסוק דידן כעין פירושו של רש"י, שסגולה יש בהודאה על העתיד להביא את הישועה, ועיין מה שנביא על סגולה זו בהמשך דברינו.

בטחו בנס עוד קודם קריעת ים סוף

מכיוון שהקדושת לוי האריך מאוד בביאור פרשה זו, נביא כאן באותיות מחכימות את תורף הדברים ועיקר הרעיון שבו מתבאר חידוש יקר זה:

”דהנה נודע מה שדרשו רבותינו ז”ל¹⁴ על פסוק¹⁵ 'היתה יהודה לקדשו ישראל ממשלותיו' הבאתיו לעיל, כי נחשון בן עמינדב קפץ לתוך הים ובא עד צוארו בים ואמר 'הושיעני ה' כי באו מים עד נפש¹⁶... שקפץ לתוך הים על שבטח בהשם יתברך שיעשה עמנו ניסים ונפלאות ולטובה אותות, ובשעה נחשון בן עמינדב לתוך הים בטח שיעשה האל נפלאות, וכשיאמרו ישראל שירה על הנס וכמו שכתב רש”י ז”ל על פסוק¹⁷ 'ותקח מרים הנביאה אחות אהרן את התוף בידה ותצאן' כו' – 'מובטחות היו צדקניות שבדור שהקדוש ברוך הוא עושה להם ניסים והוציאו תופים ממצרים'.

ועל פי שכתב רש”י ז”ל בתהלים 'מהולל אקרא ה' ומן אויבי אושע', שדוד המלך עליו השלום מרוב בטחונו בהקדוש ברוך הוא על כל צרה שבאה עליו היה אומר שירה קודם התשועה לפי שהיה בטוח בהשם יתברך שוודאי יושיע אותו והיה אומר שירה על התשועה קודם התשועה, עיין שם.

כן בכאן בים סוף שישראל מרוב בטחונו בהקדוש ברוך הוא שבוודאי יבקע להם הים כמאמר חכמינו ז”ל, וכפירוש רש”י בפסוק 'היתה יהודה לקדשו' כו', שמרוב בטחונו ירד נחשון לתוך הים קודם הבקיעה. וכיון שהיה בטחונו גדול כל כך שבוודאי יעשה השם יתברך תשועה להם וכפירוש רש”י בפסוק¹⁸ 'מה תצעק אלי' – 'כדאי האמונה שהאמינו בו' כו¹⁹. הרי שהאמינו שבוודאי השם יתברך יעשה להם תשועה אם כן עלתה בלבם מיד לומר שירה קודם התשועה, כי מי שדבוק בה' ובטוח בו שבוודאי יושיע לו אומר השירה על התשועה קודם התשועה כמו דוד המלך עליו השלום כנ”ל.

ועל פי זה יובן מה שנאמר 'אז ישיר' - לשון עתיד, על שעלתה בלבם לומר שירה קודם התשועה. וכמו שפירש רש”י שמשום שעלתה בלבם לומר שירה נאמר ישיר. ובזה מובן שכוונת

(14) סוטה לו א.

(15) תהלים קיד ב.

(16) תהלים סט ב.

(17) שמות טו כ.

(18) שמות יד טו.

(19) ושם: ”דבר אל בני ישראל ויסעו - אין להם אלא ליסע שאין הים עומד בפניהם, כדאי זכות אבותיהם והם והאמונה שהאמינו בו ויצאו, לקרוע להם הים”.

הכתוב כך 'ויאמינו בה' ובמשה עבדו - אז ישיר משה ובני ישראל, פירוש: אז בעת ישיר משה ובני ישראל, שקאי על קודם התשועה שמשום הכי נאמר ישיר, אז ויאמינו בה' ובמשה עבדו, שגם קודם התשועה האמינו שבוודאי יעשה עמהם ניסים ונפלאות.

וחידוש גדול השמיענו הכתוב, שגם קודם התשועה האמינו בה' שבוודאי יושיע להם, שלבם היה נכון בטוח בה'. וקאמר 'ויאמינו בה' ובמשה עבדו' ו'אז ישיר', וזהו לשון 'אז', כלומר באותו זמן שקפץ נחשון לתוך הים, ובא עד צוארו קודם שנבקע הים עלה במחשבה של ישראל שיעשה להם נס וישירו שירה, ולכן מובן תיבת 'הזאת' שאיננו מובן, כלומר, באותו זמן קודם שנבקע הים בטחו שיעשה האל נס ויבקע הים, ואז בטחו שישירו שירה הזאת על הנס".

מן הכח אל הפועל

ברם, יש עלינו להעמיק ולהתבונן בחילוק המהותי בין ה'פועל-יוצא' של מדרגת ישראל קודם קריעת ים סוף לבין ה'פועל-יוצא' של מדרגתם לאחר קריעת ים סוף. אמנם קודם קריעת ים סוף כבר היה בדעתם ובמחשבתם של ישראל להודות על הנס של קריעת ים סוף, שעדיין לא נעשה, אולם המציאות היא כי בפועל הם שתקו ולא שוררו.

לעומת זאת, לאחר קריעת ים סוף, נתעלו ישראל ובפועל ממש הודו בשיר ושבח על ארץ ישראל ובנין בית המקדש: "תבאמו ותטעמו בהר נחלתך מכון לשבתך פעלת ה' מקדש ה' כוננו ידך", למרות שנס זה של הכניסה לארץ ישראל ובנין בית המקדש עדיין לא נעשה.

ברור איפוא שלאחר נס קריעת ים סוף התעלו בני ישראל ממדרגה למדרגה, שבעוד שבתחילה רק היה במחשבתם להודות על הישועה קודם שהיא באה, הרי שלאחר קריעת ים סוף הם התעלו יותר והוציאו זאת מן הכח אל הפועל, להודות בפה ממש.

כך שהשפת אמת לא התייחס כי אם על המעשה בפועל של הודאה על העתיד, וזה אכן היה רק לאחר קריעת ים סוף, בה הודו בני ישראל על הישועות העתידיות של ירושת הארץ המובטחת ובנין בית הבחירה, ואילו הקדושת לוי הוסיף לכך נדבך נוסף ואמר כי מחשבתם של בני ישראל להודות על הנס העתיד, כבר היה כן עוד קודם קריעת ים סוף, אך הם לא הגיעו למדרגה זו, שאמרו זאת בפועל ממש.

והייתי יושב בחלומי

קעת לא יעמוד הדבר בסתירה לפירוש מדהים וקדום בעניין זה של הודאה על הנס העתיד, אשר זכה להסכמה מופלאה מהאיש אשר אזור עור חגור במתניו הלא הוא אליהו הנביא בכבודו ובעצמו!

פירוש זה אף הוא נבנה על אדני היסוד שמידת הצדיקים היא להודות עוד קודם הישועה, ומחדש הדברים הגאון רבי אברהם טרייוויש, מגולל בהקדמתו לספרו 'ברכת אברהם' תחת הכותרת "לזכר טוב, זכרון לפני ה' ולזכרון לבני ישראל, ולסימן טוב" את כל השתלשלות המאורע המופלא כיצד הוא זכה להסכמתו של אליהו הנביא:

"שנת ר"ן – נר ה' נשמת אדם – הייתי מלמד תלמידים בעיר רוביק"ו, ורחוקה מהעיר המהודרה פירא"א כמהלך יום. אז הייתי בן עשרים שנה, נראה אלי בחלום בליל שבת בפרשת בשלח: איך הייתי בעלייה אחת, והיא בית ממש על גבי בית המדרש אשר הייתי לומד ומלמד בתוכו, שהיה הבית המדרש שלי באמת ובאמונה בעלייה על בית תחתון... והייתי יושב בחלומי בעלייה העליונה על ספסל ולפני שולחן ערוך, והייתי יושב בראש הספסל... ושם כנגדי יושב על ראש הספסל האחר אצל ראש השולחן, אדם זקן מאוד ובעל זקן לבן בשערות ארוכות... ופני הזקן המהודר כנגד פני".

מספר רבי אברהם טרייוויש, על השיחה שקיים עם אותו זקן מופלא ונשוא פנים, בהיותו כאמור רך בשנים וצעיר לימים כבן עשרים שנה:

"וישאלני הזקן ויאמר אלי בזה הלשון הקודש באהבה כאהבת האב אל הבן, ויאמר: בני, מי היה גדול בנביאים. אמרתי אליו: 'ולא קם נביא עוד בישראל כמשה'²⁰.

אז גם כן בלשון הקודש אמר אלי: אם כן למה לא עשה משה כשאר הנביאים שהיו אומרים בנבואתם הנחמות קודם זמן קיום הנחמות, כך היה ראוי למשה לומר השירה קודם טביעת המצריים בים, וזה היה לו לכבוד ולתפארת להראות לישראל נבואתו האמיתית שהיה יודע שיטבעו המצריים בים, כמו שעשו שאר הנביאים שלא הייתה מעלתן כמוהו.

אמרתי אליו גם אני בלשון הקודש: כי ידע משה על רוב עם ישראל שלא היה חזקים באמונה, אמר בדעתו, אם אשיר את השירה קודם שיראו ישראל מיתת המצריים בים, לא ישירו עמי את השירה הזאת, על זה אמתין שיראו ישראל מפלת המצריים, כדי שיזכו כל ישראל לשורר את השירה עמי, עד כאן היו דברי, ושחק הזקן וקבל תשובתי בשמחה".

מסיים רבי אברהם טרייוויש:

"אחר הדברים האלה היה דבר ה' אלי אברהם במחזה לאמור כי תשובתי

אמיתית, כי הפסוקים רומזים זה העניין דכתיב²¹: "וַיֵּאָמֶר יִשְׂרָאֵל אֶת מִצְרַיִם מֵת עַל שְׁפֹת הַיָּם. וַיֵּאָמֶר יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה ה' בְּמִצְרַיִם וַיֵּיָרָאוּ הָעַם אֶת ה' וַיֵּאָמְרוּ בְּה' וּבַמֶּשֶׁה עֲבָדוּ". מכלל שעד עתה לא היו חזקים באמונה. "אֲזַיִשִּׁיר מֶשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשִּׁירָה"²², כלומר, אז כשראו הנס ישיר משה ובני ישראל את השירה, ומשה זכה וזיכה את הרבים, אבל אם לא היו רואים הנס לא היו אומרים עם משה את השירה".

בהתחקותו אחרי זהותו של הזקן הפלאי כותב רבי אברהם, שהוא משוכנע כי זכות אבות היא שעמדה לו שנתקיים בו 'אשרי מי שראה פניו בחלום', וכוחו של זקנו - רש"י הביאו למדרגה זו שנתן לו שלום – ואין שלום אלא תורה:

"וכל ימי אמרתי בדעתי כי אותו הזקן הנזכר אשר ראיתי בחלום ודיבר עמי ואני עימו הדברים הנזכרים היה 'אליהו הנביא זכור לטוב' שנגלה אלי בחלום בזכות אבותי הקדושים ז"ל כי מזרע המאור הגדול רש"י אנחנו"²³.

מזמדרגה למזדרגה

פירוש מופלא זה, שגדולי הדורות הבאים ציטטוהו בחרדת קודש וכדלהלן, מלמדנו את היסוד הבא: קודם קריעת ים סוף לא היו בני ישראל חזקים באמונה, עד כדי כך שישוררו ויודו לה' חסדו עוד קודם שהוא נעשה. בזמן זה לא היו יכולים בני ישראל לשורר כי אם על נסים

(21) שמות יד ל-לא.

(22) שמות טו א.

(23) סימוכין לדבריו שמדובר באליהו הנביא הוא מוצא מהסיפור המובא בספר תשב"ץ קטן (סימן שנב): "מצאתי בשם רבינו ברוך שסיפר, שפעם אחת אכל רבינו אפרים ז"ל מדג שקורין בורבט"א. ובלילה נראה לו זקן אחד בעל שיבה ובעל שער והדר פנים ומגודל זקן, והביא לו קופה מלאה שרצים. ואמר לו, קום אכול, ונרתע מאד. אמר לו: והלא שרצים הם. אמר לו: כך אלו מותרים כמו השרצים שאכלת היום. בהקיצו ידע שאליהו זכור לטוב נגלה אליו, ומהיום והלאה פירש מהם".

ומכיוון שאף אותו זקן שנגלה אליו היה נשוא פנים כפי שמתואר כאן אליהו הנביא, אין ספק שאכן אף הוא זכה ללמוד בצוותא עם אליהו הנביא.

וכך מסכם איפוא רבי אברהם את הדברים: "ואני אברהם טריביש צרפתי כשמצאתי זאת התשובה שנגלה בחלום אליהו זכור לטוב לרבינו אפרים ז"ל בדמות זקן בעל שיבה ובעל שיער, אמרתי אם כן הזקן שנראה אלי בחלום בעל שיבה ובעל שיער בוודאי היה אליהו הנביא זכור לטוב".

בהקשר לזיהוי זה של אליהו הנביא, על ידי היותו נשוא פנים, הארכת רבות במאמרי 'סימני זיהוי של אליהו הנביא', הנדפס בתוך קובץ 'עץ חיים' (באבוב, גליון יח, אלול תשע"ב, עמודים רפה-דש), ויעוין שם טובא הן בהקשר לסיפור זה והן בכללות אפשרויות הזיהוי של אליהו הנביא.

שכבר נעשו ולא על נסים עתידיים. לפיכך הגם כי משה רבינו מצד עצמו כבר רצה להקדים ולשורר על נס ים סוף, עוד קודם התרחשותו בפועל, מכל מקום הוא לא עשה כך והוא לא שר עימם את השירה הזאת עד שנעשה הנס בפועל, כדי שאכן גם בני ישראל יוכלו להצטרף אליו.²⁴

לכאורה, אנו רואים כאן שלא כדברי הקדושת לוי; הלוא מפורש כאן כי בני ישראל לא היו במדרגה כזאת של אמירת שירה על העתיד. אולם האמת היא כי אין כל סתירה, וכמו שפירשנו לעיל: יש להבחין ולחלק בין רצון לומר שירה, שזו מדרגה נמוכה יותר מאשר שירה בפועל ממש. כך שאכן היה בדעתם של בני ישראל לומר שירה עוד קודם הקריעה, אך עדיין הם לא אחזו במדרגה הרמה שהיה יכולים לשיר זאת בפועל. כך שאם משה רבינו היה שר בפועל, בני ישראל לא היו מצטרפים אליו, אולם אין זה סותר כי בליבם ובמחשבתם כבר עלה בדעתם לומר שירה על הנס העתיד לבוא.²⁵

(24) אודות פעם נוספת שמשה רבינו לא יכל להקדים ולהודות קודם הישועה, מחמת שבני ישראל לא היו במדרגה זו, ראה לרבינו ה'חנתם סופר' בספרו 'תורת משה' (סוף פרשת בשלח): "והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל... הדברים אינם מובנים. וי"ל הנה במלחמת יהושפט כתיב 'והיה בצאת לפני החלוץ אמר הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו' ופירשו הקדמונים: מיד בצאתו למלחמה טרם שנצח כבר אמר הודו לה' כי בטוח היה בניצוח, וזה ההודיה ניצח המלחמה בלא תפילה... ועל כן קשה, וכי משה רבינו ע"ה לא היה כיהושפט שהיה צריך תפילה להחליש עמלק ולא בטח שבוודאי יצליח, והיה לו להודות ולא להתפלל. אך י"ל הטעם שישראל לא היו זכאים, שהרי ברפידים היו ששם רפו ידיהם מתורה, ומנסים את ה' ומריבים עימו, על כן לא היה בטוח... וע"ש מה שהאריך בזה.

לעומת זאת, לעצמו מצאנו כי היה משה רבינו מודה על הישועה העתידית, וכך כתב הרה"ק רבי מאיר מאפטא בספרו 'אור לשמים' (פרשת ואתחנן): "ואתחנן אל ה' בעת ההוא לאמר (דברים ג כג). דאיתא בספרים הקדושים פירוש על הגמרא 'צדיקים אומרים שירה לעתיד לבוא', היינו שאמונת אלהי עולם תקועה בלבם כשצריכים להתפלל על איזה דבר מתפללים בלשון שירה, מחמת שמובטחים שבודאי יענה להם השי"ת והרי הוא להם כאלו כבר נתקיים אותו הדבר, ע"כ. וזה היה בחינת משה, וזהו פירוש הכתוב 'ואתחנן אל ה'', דאיתא בספרים שתיבת ואתחנן מספר שירה, וני"ל פרושו כני"ל, דהיינו כי אעפ"י שמשה רבינו ע"ה היה צריך להתחנן אעפ"י אמר בלשון שירה. ולפי זה מתורץ למה אמר משה רבינו ע"ה דווקא בלשון חינון ולא בלשון אחר של תפילה, רומז לדברינו הני"ל."

(25) מבדיקת המקורות בדברי חז"ל מתברר, כי עדיין התשובה לשאלה אימתי אמרו בני ישראל את השירה אינה ברורה ומחוורת דיה, האם אמרו גם קודם קריעת ים סוף או רק לאחריו.

מדברי המכילתא נראה שישראל כבר אמרו שירה קודם קריעת ים סוף! שכן כך שנינו ב'מכילתא דרבי ישמעאל' (פ' בשלח פ"ב): "אמרו ישראל למשה רבינו: משה מה עלינו לעשות. אמר להם: אתם תהיו מפארים ומרוממים ונותנין שיר ושבח וגדולה ותפארת למי שהמלחמות שלו... באותה שעה פתחו ישראל פיהם ואמרו שירה אשירה לה' כי גאה גאה".

אלא שבשני התלמודים מפורש, שלא נאמרה השירה כי אם לאחר קריעת ים סוף! בבבלי (סוטה ל ב): "בו ביום דרש רבי עקיבא: בשעה שעלו ישראל מן הים נתנו עיניהם לומר שירה". ובירושלמי (סוטה פ"ה

רק לאחר קריעת ים סוף, נתעלו בני ישראל, וכדברי השפת אמת הם הודו על ישועת הארץ ובנין בית המקדש, למרות שהם עדיין היו במדבר ולא זכו לראות את הנס, וכל זה מתוקף אמונתם בהש"ת שהיה נחשב אצלם כאילו כבר זכו לכל הניסים והנפלאות.

לא אמר שירה לפניך

השל"ה הקדוש²⁶ הניח את פירושו הנאה של רבי אברהם טרייוש, שכאמור זכה להסכמתו של אליהו הנביא, כיסוד וכאבן פינה להבנת דברי הגמרא לעניין שירתו של חזקיה המלך, שכן כך שנינו במסכת סנהדרין²⁷:

"ביקש הקדוש ברוך הוא לעשות חזקיהו משיח, וסנחריב גוג ומגוג. אמרה מידת הדין לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם! ומה דוד מלך ישראל שאמר כמה שירות ותשבחות לפניך - לא עשיתו משיח, חזקיהו שעשית לו כל הנסים הללו ולא אמר שירה לפניך - תעשהו משיח".

והקשו המפרשים: כיצד יתכן לומר שרק דוד המלך אמר שירות ותשבחות לפני הש"ת, ואילו חזקיה לא אמר שירה כלל, בעוד שמקרא ערוך לפנינו על השיר והשבח שהודה חזקיה המלך להש"ת על רוב החסד שנעשה עמו, וכמו שנאמר²⁸: "מִכְתָּב לְחִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה בְּחִלְתּוֹ וַיְחִי מְחֻלָּיו... חִי חַי הוּא יוֹדֵךְ כְּמוֹנֵי הַיּוֹם אֲב לְבָנִים יוֹדִיעַ אֶל אֲמֹתֶךָ. ה' לְהוֹשִׁיעֵנִי וּנְגֹתַי נִגְנְן

ה"ד): "רבי נחמיה אמר: בשעה שעלו אבותינו מן הים ראו פיגרי אנשים חטאים שהיו משעבדין בהן בפרך בעבודה קשה וכולם פגרים מתים מושלכים על שפת הים ביקשו לומר שירה ושרת עליהן רוח הקודש ואפילו קטן שבישראל היה אומר שירה כמשה".

ואם כי אכן כל מה שכתבנו במאמר הוא לפי המפורש בשני התלמודים, שלא נאמרה השירה עד לאחר קריעת ים סוף, אולם ראוי לציין שלפי המכילתא, גם קודם קריעת ים סוף הגיעו בני ישראל למדרגה זו של הודאה קודם הישועה.

נציין כאן גם לדברי בעל 'שבט מיהודה' (פרשת בשלח. ד"ה אז ישיר) המחדש ששני שירות נאמרו בקריעת ים סוף, הראשונה על ידי הצדיקים שהקדימו ואמרו שירה עוד קודם הישועה, והשניה על ידי כל העם והיא נאמרה לאחר הישועה (ועיין שם שהטעים בעניין זה את נוסח התפילה שמקדימים את יאל ההודאות' קודם 'אדון הנפלאות' - שההודאה היא קודם להישועה). וראוי לציין כסמך לזה את דברי התרגום (שה"ש א ט): 'ויפתח משה וצדיקי דרא ית פומהון ואמרו שירתא ועברו בגו ימא דסוף ביבשתא', ומפורש שהצדיקים אמרו שירה קודם קריעת ים סוף.

26) 'שני לוחות הברית', פרשת בשלח. יצוין כי בנו של השל"ה הקדוש, הרה"ק רבי שפעטיל, בספרו ווי העמודים' (פרק כז) מעתיק את כל דברי אביו שהובאו כאן ובסיומם הוא קורא עליהם: "עד כאן דברי אבי מורי, תשואת חן חן לדבריו".

27) סנהדרין צד א.

28) ישעיה לח, ט-כ. ועיין שם ברד"ק: "מכתב - כתב הודאה זו כשנתרפא מחליו ועלה בית ה', אמר הודאה להיות למזכרת על החסד שעשה עמו האל שהוסיף על ימיו".

כָּל יְמֵי חַיֵּינוּ עַל בֵּית ה'".

התשובה לכך היא – אומר השל"ה הקדוש – שבוודאי גם חזקיה אמר שירה והודה להש"ת, אלא שאינה דומה השירה ששורר דוד המלך לפני בוראו לשירתו של חזקיה המלך: חזקיה לא שורר אלא לאחר שכבר נושע ונתרפא²⁹, וזו מדרגה נמוכה יותר, בה אין ההודאה נאמרת אלא על הנס שכבר נעשה. לעומת זאת, דוד המלך היה משורר על החסדים עוד לפני שהם נעשו בפועל, כמידת הצדיקים שהם מהללים את הש"ת עוד קודם הישועה, וזו מדרגה גבוהה בהרבה, וכפי שחידש רבי אברהם טרייוש.

זהו איפוא טענתה של מידת הדין: חזקיה לא אמר שירה 'לפניך!' – "כלומר שלא הקדים לומר שירה קודם שעשית בפועל מה שהבטחת אותו, כי היה לו תכף להתלבש באמונה ולומר שירה לפניך קודם שעושה הדבר"³⁰.

עתידין לשורר לעתיד לבוא

עם זה מוסיף השל"ה הקדוש לפרש בטוב טעם ודעת את דברי המדרש³¹: "עתידין ישראל לומר שירה לעתיד לבוא". לכאורה, יש בפיסקא זו כפילות לשון מיותרת, שכן די היה אם היה המדרש אומר 'עתידין ישראל לומר שירה' או לחילופין 'ישראל יאמרו שירה לעתיד לבוא'; לשם מה כפל המדרש והזכיר פעמיים שיהיה זאת לעתיד.

(29) יצוין שיש המפרשים כי אף חזקיה הודה עוד קודם הישועה! וראה במדרש (שהש"ר ד ח): "אילו אמר חזקיהו שירה על מפלת סנחריב, היה נעשה הוא מלך המשיח, וסנחריב גוג ומגוג, והוא לא עשה כן, אלא אמר (תהלים כ ז) 'עתה ידעתי כי הושיע ה' משיחיו'".

וכתב בפירוש עץ יוסף: "חזקיה ברוב צדקו לא פחד כלל, ועל כן אמר 'הושיע ה' משיחיו' בלשון עבר אף שהיה קודם הישועה, והא ראייה שהייתה קודם הישועה מדכתיב בתריה 'ה' הושיעה' בלשון תפילה על העתיד. רק ברוב בטחונו נדמה לו כעבר וכאילו נעשה כבר הישועה, אבל מכל מקום לא יפה עשה בזה משום... "עיי"ש.

(30) ראה להגאון רבי יוסף שאול נאטאנזון בספרו 'דברי שאול' (סנהדרין צד א) שהוסיף וביאר עם דברי שלי"ה אלו את מה ששנינו בהמשך דברי הגמרא שם: "תנא משום רבי פפייס: גנאי הוא למשה וששים ריבוא שלא אמרו ברוך עד שבא יתרו ואמר ברוך ה'", אשר לכאורה הוא תמוה, דהלא משה וישראל אמרו שירה ומה בכך שהם לא אמרו ברוך.

אלא שעם יסוד דברי השלי"ה יתורץ הכא נמי: "במשה וישראל לא אמרו שירה תיכף בהתחלת השליחות לפרעה, וכן לא ביציאתם ממצרים עד אחר שראו שנטבעו בים, ואם כן זה גנאי, וכדכתיב אז ישיר משה. אבל יתרו שבח לה' אשר הוציאם מיד פרעה ומיד מצרים אף שלא נטבעו, רק על אתחלתא דגאולה בירך ה', וזה שאמרו שלא אמרו [משה וששים רבוא] ברוך ויתרו אמר ברוך".

אלא, אף כאן הכוונה היא על זה הדרך: מידת הצדיקים היא להלל ולשבח להשי"ת על חס"דיו עוד קודם שהם התקיימו ונעשו, וזאת מחמת חוסן ותוקף אמונתם בו. וכך יהיה בזמן זה של לעתיד לבוא, שיתבשרו ישראל על הניסים שיבואו עליהם, והם עתידין לומר את השירה עוד בטרם שהם ייעשו, כי בחזקת אמונתם יהיה זה בעיניהם כאילו הם כבר נעשו³².

כאילו כבר היה נעשה

לאחרונה נתגלה כי הרה"ק המגיד הגדול ממעזריטש אף הוא היה מפרש כך את דברי המדרש. בתוך כתב יד קדום שנכתב על ידי אחד מתלמידי הרה"ק מברדיטשוב³³, אנו מוצאים שהמגיד ממעזריטש האריך רבות לדרוש בדברי המדרש, ותורף דבריו הוא כאמור לעיל³⁴:

"הצדיק אשר דבוק תמיד מחשבתו בבורא יתברך, העתיד והוא לא חיים אצלו, כי הוא רואה השפע קודם ביאתה לעולם הזה, ובעולם הזה היא עתידות כיון שאינו עדיין, ובעולמות עליונים היא הוה, ואם כן בצדיק שמקור פתוח אליו רואה עתידות כאילו כבר היו נעשה..."

(32) השל"ה הקדוש מוסיף ומסביר את הפסוקים המובאים שם בהמשך המדרש: "וזהו 'שירו לה' שיר חדש' ואחר כך כתיב 'כי נפלאות עשה', ואף על פי שעדיין לא נעשה הוא כאלו עשה. וזהו 'תשורי מראש אמנה', כלומר תתחיל לשורר מראש, דהיינו מקדם אשר געשה, וזה לך מצד אמונה".

ועוד פירש בזה בטוב טעם: "מתורץ שהקפיד הקב"ה 'מעשי ידי טבעו בים ואתם אומרים שירה' כלומר לאחר שטבעו בים אמרתם שירה, היה לכם להקדים ולשורר קודם הטביעה מיד לאחר הבטחה, להיותכם גבורי כח ואמיץ לב בהאמונה", ועייש מה שהרחיב בזה עוד.

(33) קטע זה מתוך כתב היד נדפס בקובץ 'נור התורה', שבט תשס"ד, במדור 'לישרים תושיה'.

(34) יש כאן מקום לעיון נוסף האם אכן מדובר ברעיון דומה לחלוטין, שכן כל המקורות מתייחסים להודאה על העתיד שהיא באה מכח האמונה והביטחון, ואילו המגיד ממעזריטש נותן לכך טעם שאצל הצדיק העתיד וההווה הם אחד, ולכן אצלו זה כאילו הישועה כבר נעשתה.

אולם האמת היא כי דא ודא אחת היא, כי האמונה היא זו שמאחדת את הזמנים, העבר והווה והעתיד, להיות אחד. וראה דברים נפלאים בספר 'שפת אמת' (שבת חנוכה, תר"ג, ד"ה במדרש ק"ץ): "והכל אמת כי ההלל הוא כשנפתח שער הפנימי של הנסים ושם הכל אחד עבר ועתיד. ואיתא במדרש זכר עשה לנפלאותיו כי כל הנפלאות שנעשה בעוה"ז הכל רק זכר לנפלאותיו שלעתיד לבוא. כי אין להם חקר רק שהקב"ה ובי"ש עשה לנו חסד להיות נמצא בעוה"ז זמנים שמתגלה בהם רמז וזכר מהנהגה הפנימיות. וכשמתגלה אור הזה יכולין להתדבק ולהרגיש הארה משורש הנפלאות ולכן יכולין לומר הלל גם על מה שעתיד להיות... ועל ידי אמונה בישועה העתידה יכולין להיות נושע גם בתוך הגלות וע"ז נתקן הלל והודאה... כמו שהי בקריעת ים סוף דכתיב ויאמינו, ופרשנו שם שעל ידי הישועה שהי להם האמינו גם להבא, על כל גלות שיהיה שהכל לטובה לישועה העתידה לבוא. וכן בכל ישועה. ובימים אלו כאשר נקם השי"ת נקמתינו האמינו כי כל הגלות הי' לטובה. ולכן ההלל הוא על הישועה מיון הרשעה. והודאה הוא על להבא על הגלות שאנחנו בה לידע ולהאמין כי מי שעשה לנו נסים אז יעשה לנו נסים גם בגלות הזה".

וזה פירוש 'עתידין ישראל לומר שירה' היינו שיהיה מקור פתוח להם, ויאמרו שירה ויתנו הודאה על העתיד כאילו כבר היה. ומהיכן יזכה לזה, אמר 'שנאמר תשורי מראש אמנה' מחמת אמונה אשר ראש לכל אמונות".

בשם המגיד מקוזניץ

אף הרה"ק המגיד מקוזניץ כיוון לפירוש דברי מדרש אלו עם יסוד זה שבכוח האמונה והביטחון בהש"ת מודים על הישועה עוד קודם שהיא נעשית. וכך כתב הרה"ק רבי אהרן מנחם מנדל מראדזימין בספרו 'צמח מנחם'³⁵ בשם סבו הסבא קדישא הרה"ק רבי יעקב אריה מראדזימין:

"...אנו מהללים אותו יתברך על זה בעוד שלא בא עדיין הגאולה, והיינו מצד הבטיחות הגדול בהישועה, והיינו כמו שאמר כ"ק אאמ"ר זצלה"ה בשם כ"ק אאמ"ר זצלה"ה שאמר בשם כ"ק המגיד מקאזניץ זצלה"ה ז"ע במה שאמרו ז"ל במדרש 'עתידין ישראל לומר שירה לעתיד לבוא' עיי"ש, דישראל יאמרו שירה בהווה על הנס העתיד לבוא בזמן שלאחר כך, ואף שעדיין אינו בפועל מכל מקום מצד הבטיחות הגדול בהש"ת והרי אצלו יתברך אין הבדל בין מה שהוא בכח למה שהוא בפועל, ולכן אומרים תיכף שירה על הנס העתיד לבוא"³⁶.

ומצאתי שהרה"ק ר"א מראדזימין בעצמו העלה על הכתב את פירוש זה ששמע מהרה"ק המגיד מקוזניץ, וזאת במכתב קדשו ששלח להרה"ק רבי יהושע מאוסטרובא³⁷:

"ושמעתי מן המגיד הקדוש מקאזניץ, בשבת שהייתי שם, שאמר תורה בשולחן על זה מאמר 'עתידין ישראל לומר שירה לעתיד לבוא' ואמר: עתידין ישראל שאם יצטרכו ישועה מה' להיות בוטחים בו שבוודאי יעזור להם, שיקדמו לומר שירה להשם יתברך מקודם שעזר להם, כמו שאומרים לאחר העזרה שהבטחון גדול מאוד שיהיה להם כמו אחר כך".

(35) ספר 'צמח מנחם' על הגדה של פסח, ד"ה לפיכך.

(36) עיין בספר 'צמח מנחם' שם שהוסיף וביאר עם זה את דברי בעל ההגדה: 'ונאמר לפניו שירה חדשה הללויה', דמכיוון שיציאת מצרים הוא פתח להגאולה האחרונה שאז נאמר לפניו שיר חדש, לכן גם עתה אנו מהללים את שמו יתברך כאילו כבר נעשו אותם הניסים מצד הבטחון הגדול בהישועה העתידה לבוא.

ובעיקר עניין 'שירה חדשה' האמור בלשון נקבה, ובעומק כל עניין זה של הודאה על הנס העתידי, ראה באריכות להרה"ק רבי צבי הירש מנדבורנה בספרו 'צמח ה' לצבי' (פרשת בשלח, ד"ב במדרש תשורי).

(37) מכתב זה נדפס בשלימותו! בסוף הספר 'דברי אביב' להרה"ק מראדזימין.

'מזל טוב' לפני גמר השידוך!

אנקדוטה מעניינת במיוחד יש במכתב זה של הרה"ק מראדזימין, שכל ציטוט דברי המגיד מקוזניץ לא בא אלא עקב שידוך שהיה מדובר באותם הימים, בין נכדו הרה"ק רבי אהרן מנחם מנדל³⁸, בן בנו הרה"ק רבי שלמה דוד יהושע, לבין נכדת הרה"ק רבי יהושע מאוסטרובא בעל 'תולדות אדם' – מרת שרה מאטיל³⁹, בת לחתנו הרה"ק רבי יעקב יצחק מביאלא בעל 'דברי בינה'.

ועל בסיס היסוד של המגיד מקוזניץ שיש להודות עוד קודם הישועה, בא הרה"ק מראדזימין ומאחל למחותנו לעתיד את ברכת 'מזל טוב' על השידוך ביניהם שעדיין לא נסגר! השידוך היה עדיין בשלבי ההתהוות, והרה"ק מראדזימין באמונתו הטהורה על הישועה כי תבוא, מקדים ומאחל 'מזל טוב' למחותנו העתידי.

וכלשונו:

"ועתה אודה להשם יתברך שזוכה אני לשדך עם זרעו הקודש עם צדיק בן צדיק קדוש בן קדוש, ואצפה אני להש"י ובוטח בהש"י שיגמר השידוך בעזרת הש"י... על כן אני מצפה להש"י ובוטח בהש"י כי בעזה"י יגמר השידך למזל טוב. על כן מקודם אני כותב לו כאשר אמרתי לו: מזל טוב, מזל טוב, מזל טוב, מזל טוב לנו ולכם ולכל ישראל, על כן יגמר מעלת כבודו בעזהש"י, יכתוב מיד תנאים במזל".

המשך המכתב תוכו רצוף אהבה בדברים מופלגים בשבח החתן, ואכן בסופו של דבר נחתמו התנאים לשמחת שני הצדדים, ראשי אלפי ישראל. אלא שלהשלמת התמונה נציין שהחית"ן לא נעשו יפות ובסופו של דבר נתפרדה החבילה, עקב שהם לא נפקדו בבנים, ובזיווג שני היה הרה"ק ראמ"מ מראדזימין חתנו של הרה"ק רבי יעקב משה מקומרנא.

ראוי להדגשה מיוחדת כי כפי הנראה, נשוא המכתב הרה"ק ראמ"מ מראדזימין לא ידע מקיום המכתב שבו מביא סבו את דברי המגיד מקוזניץ, שכן בדבריו שהועתקו לעיל, הוא משלשל את השמועה מאביו הרה"ק רשד"י ששמע זאת מאביו הרה"ק ר"א מראדזימין, ואילו היה רואה את המכתב מסתבר שהיה מזכיר זאת.

שוב מצאתי כי המגיד מקוזניץ גופיה כבר כתב פירוש זה בקצירת האומר בגליון ספר המדרש אשר לו, וכך הוא שהועתק משם אל תוך ספרו 'שארית ישראל'⁴⁰:

(38) לתולדות חייו ראה בספר 'לקוטי ראי"ם' ירושלים תשס"ד.

(39) ע"פ מכתבו של הידברי בינה לחתנו ראמ"מ ולבתו, הנדפס ב'לקוטי ראי"ם' עמוד פג.

(40) ספר 'שארית ישראל', לובלין תרנ"ה, פרשת בשלח.

עתידין ישראל לומר שירה לעתיד לבוא וכו'. [נכתב בצידו:] "ישראל מוכנים על ידי גודל בטחונם בו יתברך לומר שירה קודם הישועה".

אגילה באלהי ישעי

כיון שהזכיר הרה"ק רבי יעקב אריה מראדזימין את דברי המגיד מקוזניץ הרי הוא מוסיף ובונה על כך נדבך נוסף לפרש את דברי המדרש⁴¹ ששרה אמנו הייתה חוזרת בה מהרהוריה הראשונים שהייתה חושבת בתחילה, שלא תפקד בבנים, וכמו שנאמר⁴²: "וַתִּצְחַק שָׂרָה בְּקִרְבָּהּ לֵאמֹר אֲחֵרֵי בְלִתֵּי הָיְתָה לִי עֲדָנָה וְאֲדֹנָי זָקֵן", אלא אמרה בתוקף אמונתה בהש"ת: "מה אני מובדה סברי מן בריי" – מה אני מאבדת את תקוותי מן בוראי?! עלי להאמין בהקב"ה שהוא כל יכול, וכמו שנאמר⁴³: "וְאֲנִי בְּה' אֶעֱלֹזָה אֲגִילָה בְּאֱלֹהֵי יִשְׁעִי". ולכן אמר הקב"ה לשרה: כיון שלא אבדת את תקוותך, הריני מושיעך ופוקדך בן.

מבחין הרה"ק מראדזימין באמונת איתן אשר לשרה אמנו: לא זו בלבד שהיא לא איבדה את תקוותה, אלא שהיא שגור בפיה הפסוק שבו היא כבר מביעה את שמחתה המופלגת מישועת ה', כאילו היא כבר נפקדה ונושעה, וזאת מחמת גודל בטחונה בהש"ת. ואכן על בטחון זה נתן לה הש"ת את שכרה משלם ופקדה בדבר ישועה ורחמים⁴⁴.

מאמין בן מאמין

מידה טובה זו של תוקף האמונה שהייתה בשרה אמנו ושמחתה זכתה ללידת בנה יצחק אבינו, נשתרשה אצל יצחק אבינו, ואף אצלו מצינו שהיה מודה להש"ת עוד קודם הישועה.

(41) בראשית רבה נג ג.

(42) בראשית יח יב.

(43) חבקוק ג יח.

(44) זה לשון הרה"ק מראדזימין: "ובזה פירשתי המדרש 'שרה אף על פי שראתה שאין בטבע כלל שתלד אמרה לית אנא מובד סברי מה' ותגל נפשי' אמרה הפסוקים של חנה, מה שאמרה חנה אחר הלידה להודות להש"י, אמרה שרה מחמת בטחון גדול היה דומה אצלה כמו אחר הלידה".

ולחעיר שבעוד שלפנינו במדרש מובא ששרה אמרה את הפסוק שבספר חבקוק הרי שהרה"ק מראדזימין מביא בשם המדרש שהיא אמרה את הפסוק (ישעיה סא ז): "שׁוֹשׁ אֲשִׁישׁ בְּה' תִּגַּל נַפְשִׁי בְּאֱלֹהֵי", ועל זה הוא כותב שהם הפסוקים שאמרה חנה אחר הלידה, בעוד שלפנינו כתוב בחנה לאחר שנושעה (שמואל ב, א-ב): "וַתִּתְפַּלֵּל חַנָּה וַתֹּאמֶר עֲלֶי לְבִי בְּה' כִּמְה קִרְנֵי בְּה' כִּחַב פִּי עַל אוֹיְבֵי כִי שְׂמֵחֹתִי בִישׁוּעָתְךָ. אֵין קְדוֹשׁ בְּה' כִּי אֵין בְּלִתֵּךְ וְאֵין צוּר כְּאֱלֹהֵינוּ... וצ"ב.

שוב מצאתי כי הרה"ק מראדזימין, חקק את דבריו אלו אף בתוך ספרו 'ביכורי אביב' (פרשת וירא), ושם הוא מביא את לשון המדרש כמו שהוא לפנינו, ומאריך לפרש שם כי בחינה זו היא כשמאמין שהקב"ה הוא אביו, וכמו הן שמאמין שבוודאי ירחם עליו אביו, ע"ש עוד.

על הפסוק שנאמר⁴⁵: "וַיַּעֲתֶר יַצְחָק לְה' לְנֹכַח אִשְׁתּוֹ כִּי עָקְרָהּ הוּא וַיַּעֲתֶר לוֹ ה' וַתֵּהָר רַבֵּקָה אִשְׁתּוֹ", דורש המדרש⁴⁶:

"לנוכח אשתו, מלמד שהיה יצחק שטוח כאן והיא שטוחה כאן, ואומר: רבונו של עולם, כל בנים שאתה נותן לי יהיו מן הצדקת הזו; אף היא אמרה כן: כל בנים שאת עתיד ליתן לי יהיו מן הצדיק הזה".

כשנעיין בדברי המדרש נבחין בשינוי לשון האומר דרשני בין תפילתו של יצחק אבינו לתפילתה של רבקה אמנו: בעוד שיצחק ביקש והתפלל בלשון הווה ואמר: 'כל בנים שאתה נותן לי' הרי שרבקה ביקשה והתפללה בלשון עתיד ואמרה: 'כל בנים שאת עתיד ליתן לי', והלא דבר הוא⁴⁷.

הרה"ק רבי ירחמיאל ישראל יצחק מאלכסנדר⁴⁸ בספרו 'שמח ישראל'⁴⁹ שנדרש לשאלה זו, מקדים ומביא את דברי רש"י שהבאנו לעיל, על כך שדוד המלך היה מהלל ומודה אף קודם הישועה, ועם יסוד הוא מתרץ את הדברים היטב:

"וזה יצחק אבינו שהיה מאמין בן מאמין, בגודל אמונתו היה בטוח אף בעת תפילתו, היינו לפני התשועה, שיוושע; לכן אמר 'שאתה נותן לי' כאילו היה הישועה בפועל. ורבקה שלא הייתה בת מאמין, אמרה בלשון עתיד 'כל בנים שאתה עתיד ליתן לי'".

ולפי האמור לעיל נוסף ונאמר: לא זו בלבד שהיה יצחק אבינו מאמין בן ראש המאמינים⁵⁰ – אברהם אבינו, אלא שבזה הוא היה גם בנה של שרה אמנו שהצטיינה באמונתה התמימה והפשוטה, עד שמכוח אמונתה הודתה להשי"ת על ישועתה עוד קודם שהיא נעשתה. ובנה יצחק נשא עיניו אל ההורים והחזיק בידו אומנות אבותיו, ואף הוא בגודל אמונתו היה בטוח בישועתו כאילו היא כבר הייתה בפועל.

(45) בראשית כה כא.

(46) בראשית רבה סג ה.

(47) כבר עמד על קושיא זו מפרש המדרש הקדמון, רבי שמואל יפה אשכנזי, בספרו 'יפה תואר' (פיורדא תני"ב) על אתר.

(48) שהיה אכן תלמידו של הרה"ק רי"א מראדזימין.

(49) ספר 'שמח ישראל', פרשה תולדות אות ז.

(50) השוה: ספר העיקרים מאמר א פ"כ, וראה עוד רמב"ם (הלי' עכו"ם פ"א ה"ב): "אבל צור העולמים לא היה שום אדם שהיה מכירו ולא יודעו אלא יחידים בעולם כגון חנוך ומתושלח נח שם ועבר, ועל דרך זה היה העולם הולך ומתגלגל עד שנולד עמודו של עולם והוא אברהם אבינו".

ברוך משנה הבריות

בכוחה של אמונה זו המצויה אצל הצדיקים, עד שהם מודים על הישועה עוד קודם שהיא נעשית, להשפיע שפע ברכה אף לבני אדם החטאים בנפשותם ולפעול דבר ישועה ורחמים אף לבני בליעל הבועטים וכופרים בטובת השי"ת.

והלא כה תורף דברי הרה"ק האוהב ישראל מאפטא, המבסס את דבריו על דברי השל"ה שהזכרו לעיל⁵¹:

"...וזהו שאמר המדרש 'למדינו רבינו הרואה בריות משונות כיצד מברך', רצונו לומר, דהצדיק מוסר נפשו בכל עת עבור זרע ישראל ומטריח את עצמו לצאת ולבוא ולהמשיך להם שפע רוחני וכל מיני טוב. אמנם אם רואה הצדיק שיש בריות משונות בעולם, ר"ל, שנמצאים רשעים ואנשי בליעל בעולם אשר נמשלו כבהמות וחיות רעות והם בועטים בטוב הגם שהצדיקים ממשיכים עליהם חיות ושפע הטוב כל צרכם. ואם כן, כיצד מברך הצדיק אותן הבריות?

ועל זה אמרו: כך שנו רבותינו, אומר ברוך משנה הבריות. היינו, שהצדיק אף שרואה אלו הבריות רעות, לכל זאת אינו מניח עבור זה דביקותו ובטחונו בהשי"ת ואהבת ישראל הכללי אשר הם דבוקים בהצדיק, והוא ממשיך עם כל זה לזרע ישראל כל מיני חסדים טובים והמשכת השפע ומשים בטחונו בהשם יתברך ויתעלה שבודאי לא יעזוב ה' את חסידיו ויעשה נקמה בשונאיו וישנה את דעתם לטוב.

והצדיק נותן הודאה לשעבר כאלו כבר נשתנו הבריות האלו לטוב הגם שעדיין עומדים במרדם, מכל מקום אומר הצדיק שירה על העתיד על בטחון הנס שיבוא במהרה, כמו שכתב השל"ה הקדוש על המדרש עתידין הצדיקים

(51) ספר 'אוהב ישראל' פרשת פנחס. ועיין שם שבתחילת דבריו הוא כותב: "תנחומא: ילמדינו רבינו, הרואה בריות משונות כיצד מברך, כך שנו רבותינו הרואה בריות משונות מברך ברוך משנה הבריות. אבל אם ראה אוכלוסין הרבה של בני אדם אומר ברוך חכם הרזים, לפי שאין דעותיהם שוות. והוא תמוה.

ובהעיר לב ושום שכל י"ל, דהנה עיקר חיות הצדיק הוא כשרואה שנמשך לזרע ישראל כל מיני חסדים טובים וכשהם שלימים בכל מיני שלימות הן בעבודת ה' הן בצרכי עוה"ז שלא יחסר להם שום דבר, זהו חיות הצדיק ותמיד הוא כוסף ומתאוה ומשתוקק על זה. אבל ח"ו כשהם נעדרים מטובות האלה אז לא יערב להצדיק נפשו. והנה הצדיק עושה בשביל זרע ישראל שני דברים. אחד, הגם שהוא דבוק תמיד בשכלו בנועם עליון לתקן שורשו והוא דר בשכלו ומחשבתו ודביקותו במקום עליון לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו. עכ"ז עבור אהבת ישראל הוא מוריד ומשפיל א"ע מדביקות שלו לפעמים ומשגיח על צרכי זרע ישראל בעינא פקיאח להשלים חסרונם ולהמשיך להם כל מיני השפעות טובות. ועוד נוסף לזה עושה הצדיק... "וע"ש עוד מה שהאריך בזה.

לומר שירה לעתיד לבוא, רצונו לומר, שמחמת גודל הבטחון שיהיו לצדיקים אח"כ ואז יהיה אצלם העבר והעתיד שוין ונמצא שהוא בעיניו כאלו כבר נשתנו. ואומר הצדיק על זה שיר ושבח ברוך משנה הברית, היינו שבודאי הקב"ה ישנה ויהפוך דעתם ויפר עצתם ויקלקל מחשבתם⁵².

בתורת סגולה

ראוי אפוא לכל אדם שיעשה כמנהג הצדיקים וידבק בהנהגה זו להודות קודם הישועה, ובפרט שיש בה משום סגולה יקרה, שעל ידי הודאה זו הרי הוא ממשוך את הישועה עליו. וכך מפורש בדברי הרה"ק רבי חיים מאיר מויזניץ בספרו 'אמרי חיים'⁵³:

"ונראה לי, שדבר זה הוא בתורת סגולה, כי על ידי שאנו אומרים שיר ושבח מראש, ממשיכים אנו בכך את הישועה.

ועל דרך שאמר הרה"ק מבארדיטשוב ז"ע שאנו מברכים ביום הכיפורים 'מלך מוחל וסולח', ובה אנו גורמים שהקב"ה יסלח לנו על עוונותינו, כי לא יניח לנו לברך לבטלה ח"ו. וכמשל עם הילד הרוצה שאביו יתן לו תפוח, מה הוא עושה – קופץ ועושה ברכה, ואז מוכרח אביו למלאות את מבוקשו, כדי שלא תהיה ברכתו לבטלה.

כך גם אנו – אם נאמר שיר ושבח מראש, בוודאי לא יניח אבינו הרחמן שתהא האמירה הזאת לבטלה, ויעזרנו מהרה למען שמו⁵⁴.

(52) יצוין כי הרה"ק מאפטא עוד מוסיף ועוסק בזה (ספר 'אוהב ישראל' ליקוטים): "אֲתִי מְלַבְּנוֹן פֶּלֶא אֲתִי מְלַבְּנוֹן תְּבוּאֵי תְּשׁוּרֵי מְרֵאשׁ אֶמְנָה (שה"ש ד ח). במדרש עתידין צדיקים לומר שירה לעתיד לבא... וא"כ ע"י אמונה הלזו אנו יכולין לבטוח בהש"י שיעשה עמנו נסים ונפלאות לטובה אות, ולשיר בקול נעים אף קודם שנעשה הנס. מחמת גודל האמונה בו ית' אשר היינו חקוקים במחשבתו. וזה"ש תשורי, ר"ל אתה הכנס"י תהיה אומרת שירה. מראש, היינו קודם שיתגלה הנס היינו ע"י אמנה. והיינו האמונה בשמו ית' שבודאי יעשה לך נסים ונפלאות. וז"פ המדרש עתידין צדיקים לומר שירה לעתיד לבא, היינו על נס העתיד לבוא אף שעדיין לא בא הנס. וזה יהיה מחמת האמונה בו ית"ש יאמרו שירה קודם כאלו כבר נעשה הנס. ועיין בשל"ה הק' שמדבר בענין זה קצת. ובפרשת פנחס ביארנו זה קצת באופן אחר על מדרש תנחומא ילמדינו רבינו הרואה בריות משונות כו', עיי"ש".

(53) ספר 'אמרי חיים', פרשת החודש ד"ה ויאמר ה'.

(54) ובה פירש הרה"ק מויזניץ שם את דרשת חז"ל (סנהדרין צא): על הכתוב "אז ישיר – שר לא נאמר אלא ישיר", לשון עתיד, והנה: הזאת ליה' ויאמרו ל'אמור – ראשי תיבות הללו, היינו שמשו רבינו ע"ה לימד את העצה הזאת לבני ישראל – לומר הלל על העתיד.

בהקשר לכך, כותבי קורות הרה"ק מויזניץ מספרים: עובדה הוי בבחור אחד שהסתופף בצל קדשו, והרה"ק ידע שבימים הקרובים הוא עתיד לבוא בברית האירוסין. בשבת לפני גמר השידוך, קרא לו הרה"ק בעת עריכת השולחן ונתן לו שיריים בפנים צוהלות. לתמיהת הבחור, לחש לו הרה"ק את דברי השל"ה שאנו

רננו צדיקים בה'

ומידה טובה זו לעורר את ישראל להודות קודם הישועה, באה להרה"ק מויזניץ כירושה מבית אבות – הרה"ק רבי חיים מקאסוב בעל 'תורת חיים', וכך מסופר בשמו⁵⁵:

"פעם אחת, דיבר רבינו עם אנ"ש אודות השינוי בסדר תפילת 'פסוקי דזמרה' של שבת קודש בין נוסח ספרד לנוסח אשכנז, שלפי נוסח ספרד אומרים את הפרק 'רננו צדיקים בה' בין הפרקים הראשונים שבתחילת פסוקי דזמרה, ואילו לפי נוסח אשכנז אומרים אותו רק בהמשך אחרי הלל הגדול ('הודו לה' כי טוב... הודו לא-ל השמים כי לעולם חסדו')."

והסביר, כי לעיתים נקלע האדם לעת צרה. אמנם אף בזמנים כאלה אל לו לאבד את מידת השמחה, ועליו לקוות לישועת ה' כהרף עין. וזהו: 'רננו צדיקים בה' – ראשי תיבות 'בצר', היינו שבעוד שצר לאדם כבר אז ירנן וישמח, ולא רק לאחר בוא הישועה.

והחסידיים (נוסח ספרד) שמחים בעוד שצר להם, וכבר אז מקווים לישועה מהש"ת. לזאת אומרים הם 'רננו צדיקים' עוד לפני הלל הגדול, היינו עוד לפני הישועה. ואילו האנשים הפשוטים אומרים זאת רק לאחר הלל, היינו רק כשבא להם הישועה"⁵⁶.

ודין רפש מבית אבא – מדברי אביו הרה"ק רבי מנחם מנדל מקוסוב, אשר עסק בעניין זה בספרו 'אהבת שלום'⁵⁷, וביאר כי העצה להגיע למדרגה זו של יכולת ההודאה על הנס העתידי

מודים לה' כבר מעתה על הישועה העתידה לבוא.

55) ספר 'נזר החיים' ב"ב תשנ"ו, מתוך ספר 'תורת חיים' תנינא. גם בספר 'בית פינחס' שהו"ד לעיל העתיק אמרה זו של הרה"ק מקאסוב מתוך ספר 'שיחות צדיקים' והסמיק זאת למה שהרחיב שם בדבר חובת ההודאה קודם הישועה.

יצוין כי העתקנו את הרעיון במאמר בסגנון כפי שהוא בספר 'נזר החיים' כיון שבו הדברים מוסברים היטב, אולם עדיין יש לחדד את הדברים כפי שהם עולים מהמקורות האחרים, שלא הכוונה לשמחה גרידא, אלא הכוונה היא לאמירת 'הללו' שהיא הודאה קודם הישועה, ודו"ק.

56) ועוד שם: 'יוהוסיף רבינו [הרה"ק מקאסוב] שזה על דרך שדרש הרה"ק רבי משה לייב מסאסוב זע"א את הכתוב 'יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם' וכה אמר הרה"ק: רבונו של עולם, צריך כבר להיות העת שהחסידיים ישמחו ויעלזו בכבוד ורב טוב, וזאת כי 'ירננו על משכבותם' היינו כי הם מנגנים גם בעת שהם 'על משכבותם' – 'צו געלייגט', גם אז שמחים הם על הישועה העתידה לבוא להם".

57) ספר 'אהבת שלום', פרשת בשלח, ד"ה אז ישיר.

מצויה בשלושה מידות טובות: אמונה, בטחון ושמחה, אשר כל אלו רמוזים בתיבת 'אז'⁵⁸, ולפיכך הפסוק⁵⁹: "אֶז יִשִּׁיר מִשָּׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת לֵה" אמור בלשון יחיד, כי רק משה רבינו היה מושלם במעלות אלו עד שבא לידי מדרגה זו לומר שירה על העתיד.

ועוד הוסיף האהבת שלום ופירש באופן אחר, כי הלשון יחיד מורה שכל בני ישראל באו אחרי קריעת ים סוף למדרגת משה רבינו, להיות בעלי מידות טובות אלו ולומר שירה על הע' תיד, וזהו לשון יחיד, שהשיגו מעלת משה רבינו. ולימים, לעת שירת הבאר – ממשיך האהבת שלום⁶⁰ – ומסביר, הנה כבר נאמר⁶¹: "אֶז יִשִּׁיר יִשְׂרָאֵל אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת עָלַי בְּאֶרְצֵנוּ לֵה", כי אכן בני ישראל הגיעו למדרגה רמה זו בה הם אמרו שירה על הנס העתידי.

הנותן תשועה למלכים

עלה בידינו שהרעיון החסידי המובהק אודות חשיבות ההודאה אף קודם הישועה, לא זו בלבד שהוא מובא כבר בספרי הדרוש הקדמונים⁶², אלא שרש"י הקדוש מסביר שזו הייתה כבר

58) וכמו שדרשו (שמות רבה כג ב-ה): "אין 'אז' אלא לשון 'אמנה' שנאמר (בראשית לט ה) 'ויהי מאז הפקיד אותו בביתו' וכתוב (שם פסוק ד) 'וכל יש לו נתן בידו'... אין 'אז' אלא 'שמחה' שנאמר (תהלים קכו ב) 'אז ימלא שחוק פיננו'... ואין 'אז' אלא לשון 'בטחון' שנאמר (משלי ג כג) 'אז תלך לבטח דרכך'.

59) שמות טו א.

60) ספר 'אהבת שלום', פרשת חוקת, ד"ה אז ישיר.

61) במדבר כא יז.

62) להשלמת היריעה ברצוני להתייחס בקצרה לנאמר בנושא זה שלא בהיכלי החסידות. למרות שעניין ההודאה קודם הישועה, כבר נזכר כאמור בספר השלה"ק וקודמיו, מכל מקום וודאי שהדברים נושאים אופי חסידי מובהק כפי שראינו בהרחבה בגוף המאמר. מעניין איפוא לבדוק את זווית הראיה לנושא זה בעולמם של מתנגדי החסידות, ונביא כאן רק את עיקרי הדברים.

בראש ובראשונה עלינו להביא את דעתו המפורשת של הגר"א מוילנא התואמת את האמור כאן שיש להודות קודם הישועה. את הדברים אומר הגר"א על הפסוק בספר תהלים (ק"ח טו): "קול רינה וישועה באהלי צדיקים". מדייק הגר"א שלכאורה הסדר הראוי היה להקדים את הישועה שרק לאחריה מגיעה הרינה, אלא הסביר הגר"א שכאן נמצאת מדרגת הצדיקים שבאוהלם נשמע קול הרינה וההודאה עוד קודם להישועה בפועל.

מאידך גיסא ידועים דברי הגר"ח סולובייצק מבריסק שאין כל מקום להודות קודם הישועה, ואף הוא אמר את הדברים על פסוק בספר תהלים (יג ו): "ואני בחסדך בטחתי יגל לבי בישועתך אשירה לה' כי גמל עלי" ופירש שהפסוק מפרש והולך ששירה על הנס אינה נאמרת כי אם לאחר שכבר נעשה הנס, ואם כי כבר מקודם הישועה בוטח האדם בחסדי השי"ת, מכל מקום אינו הוא שש ומח אלא בליבו, והיינו "ואני בחסדך בטחתי – יגל לבי בישועתך", אולם לאחר שכבר באה הישועה אזי יכולים כבר לומר שירה, והיינו "אשירה לה' – כי גמל עלי". והשווה לדברי האבודרהם (סדר תפלת מנחה של שבת): "כי גילה הוא בלב ורנה בפה".

מידתו של דוד המלך ע"ה שהיה אומר: "מהולל אקרא ה' ומאוּיבי אושע", ומידתו הייתה שכבר 'לפני התשועה אני מהללו לפי שבטוח אני שאושע מאוּיבי'.

ובהקשר לכך נציין שכן היה דרכם ומנהגם של מלכי יהודה בימי קדם. צא ולמד מאביה מלך יהודה⁶³ שבעת אשר הייתה 'להם המלחמה פנים ואחור' והיו בסכנה גדולה ועצומה, נאמר שהיו צועקים ומבקשים לה' ובד בבד היו הכהנים מחצצרים בחצוצרות, וכפירושו של המצודת דוד⁶⁴: "תרועת נצחון כי בטחו בה' שינצחו במלחמה". הרי שהיו מקדימים ומכריזים על הנצחון עוד קודם נצחונם בפועל, והיה זה כשירה ושבח להשי"ת מרוב אמונתם ובטחונם.

יותר מזה מצאנו⁶⁵ אצל יהושפט מלך יהודה, אשר לעת יצאו עליו בני עמון ומואב למלחמה, הם עודדו את העם לבל ייראו ויפחדו מהקמים עליהם 'כי לא לכם המלחמה כי לאלהים'. ועוד בטרם הנצחון, מתאר הפסוק בהרחבה, איך שכל העם נפל על פניו להשתחוות להשי"ת ולהודות על חסדו. והמשוררים היו עומדים ומהללים ואומרים 'הודו לה' כי לעולם חסדו'. וכל זאת מחמת תוקף בטחונם בהשי"ת ואמונתם שיעשה להם ניסים.

ישועת ה' כהרף עין

את מאמרינו נסיים בפנינה נאה אותה פירש הרה"ק רבי יואל מסאטמר⁶⁶, על הפתגם הנודע⁶⁷: "ישועת ה' כהרף עין", בהקדם מה שמצאנו בפרק שני של מגילת איכה, אשר למרות

אלא שכבר האריכו רבים לתמוה על דברי הגר"ח מהדברים המפורשים אצל המלך יהושפט (שהזכרנום בתוך המאמר) שאמרו שם שירה עוד קודם הנס. וכשנשאל על כך בנו הגר"י מבריסק, השיב שיש לחלק בין אופן שישנו הבטחה מנביא על הנס שאז יכולים לומר שירה עוד קודם הנס מחמת שמובטחים הם שהנס אכן ייעשה, לבין אופן שהאדם מתבסס על מידת הבטחון גרידא שאינו יכול לומר שירה כיוון שאינו מובטח שהנס אכן ייעשה (והובאו הדברים בהגדה של פסח 'מבית לוי', ח"א עמוד קפ).

אולם בספר 'עמק ברכה' (עמוד קכד) הביא בשם גאוני בית בריסק, שאף באופן שהוא מובטח מנביא אין אומרים שירה קודם הנס, ואילו מה שהיה אצל יהושפט הייתה הודאה בעלמא ולא בדין אמירת שירה, ועייש מה שהאריך בזה. ויש עוד רבות להאריך ולעייין בדברי הגר"ח מכל אריכות הדברים שהובאה במאמרינו הנוכחי, ותן לחכם ויחכם עוד.

63 דה"ב פרק יג.

64 דה"ב יג יד.

65 דה"ב פרק כ.

66 ספר 'דברי יואל' פרשת צו, עמוד קכג.

67 דבר זה אינו לא במקרא ולא במשנה ולא במאמרי חז"ל, אם כי מצאנוהו בדברי הראשונים והקדמונים. תחקיר מקיף אודות פתגם זה ראה בספר 'אלפא ביתא תניינא דשמואל זעירא' (לר"ש אשכנזי, כרך ראשון עמודים 383-386), וראה שם שהביא פרפרת אחת בדרך הדרוש בביאור פתגם זה, אך את הפירוש שלפנינו לא הביא.

שפסוקיו מסודרים לפי סדר הא"ב, הרי שהאות פ קודמת לאות ע, וכמו שנאמר (פסוקים טז-יז): "פָּצוּ עֲלֵיךְ פִּיהֶם... עֲשֵׂה ה' אֲשֶׁר זָמַם", ופירש רש"י: "מפני מה הקדים פ"ה לעי"ן - מפני שהיו אומרים בפיהם מה שלא ראו בעיניהם".

ויש לפרש כי כוונת חז"ל בזה להמליץ טוב על ישראל, כי בני ישראל בעת היותם מצויים בצרה ובשביית הגלות, הגם שלא ראו בעיניהם אפילו את התנוצצות הישועה, כבר היו אומרים בפיהם שירה על הגאולה העתידה, כאילו כבר קם הדבר ונהיה, וזאת מגודל אמונתם בה'.

וזהו איפוא הכוונה בפתגם: "ישועת ה' כהרף עין" - שבעוד העיניים עצומות וסגורות, ואין רואים כלום מהתעוררות הגאולה, כבר יש להקדים את אמירת הפה, לשבח לפאר ולרומם להש"ת על הישועה העתידה, ועל ידי זה יזכו לקרב את קץ הימין בב"א.

חסר לו שו"ע הרב שיבהיר הענין

"שמעתי מהרב ששמע מהג"ר יעקב טייטלבוים ז"ל שבעת למדו שלחן ערוך הלכות רבית אצל הג"ר מאיר אריק ז"ל גנוחי גניח כמה פעמים, ושאלו תלמידו הנ"ל לסיבת הדבר, ואמר כי אין שו"ע הרב על הלכות הנ"ל שיבהיר לנו את הענין על בוריו. וכן אמר לי הרב כשלמדנו בשו"ע חלק אבן העזר סימן קכ"ט הלכות שמות גיטין שישודות הדברים אינם מובהרים כל צרכן, וחסר לו שו"ע הרב שיבהיר הענין".

(ספר הליכות חנוך - מפני מרן הגר"ד פדווא זצ"ל גאב"ד לונדון, עמ' ריב-ריג)

שכל ישר בלימודים קיבל מלימודו בר"ן ובקונטרס אחרון שבשו"ע הרב בעל התניא ז"ל

בשם הגאון רבי מנחם זעמבא זצ"ל הי"ד: ששכל ישר בלימודים קיבל מלימודו בר"ן ובקונטרס אחרון שבשו"ע הרב בעל התניא ז"ל.

(הגאון ר' גדלי' הערץ ז"ל ר"י ישיבת חידושי הר"ם ת"א.
הובא ביפה שיחתן להרה"ג ר' אלחנן היילפרין שליט"א, עמ' פט)

בדברי שולחן הרב צריך לדייק כמו ברמב"ם!!!

(הג"ר מיכל זילבר ששמע מהג"ר מאיר בן מרן הגר"ז ששמע מאביו.
נדפס בקונטרס מסורת רבותינו עמ' 14)